

Príspevok k vzniku barokovej divadelnej sály na zámku v Holíči

Radoslav Ragač

Abstrakt: Príspevok predstavuje doposiaľ málo známu divadelnú sálu, ktorá vznikla v 40. rokoch 18. storočia pri barokovej prestavbe hradu Holíč cisárom Františkom Štefanom I. Lotrinským. V literatúre bola doposiaľ známa len na základe údajov o odohraných prestaveniach a ich hereckom obsadení, bližšie podrobnosti neboli publikované. Na základe zachovaných plánov a archívnych dokumentov autor opisuje umiestnenie a dispozíciu sály a uvažuje o limitoch jej prevádzky.

Kľúčové slová: Holíč – zámok – divadlo – baroko – cisár František Štefan I. Lotrinský.

The creation of baroque theater hall at the Holíč castle

Abstract: The article introduces us to still not so widely known theater hall which has originated in the 18th century during the reconstruction of the Holíč castle into the baroque style done by the order of Francis Stephen I. Lorraine. Until now, the theater hall was known only thanks to the information about the performances played and the cast involved. No further information was available. On the basis of preserved plans and archived documents, the author describes the positioning and disposition of the hall and speculates about the limits of its activity.

Key words: Holíč – castle – theater hall – baroque – emperor Francis Stephen I. Lorraine.

Barokový Holíč je napriek svojmu významu doposiaľ na historickej divadelnej mape známy skôr v zahraničí ako na Slovensku.¹ Najdôležitejším zdrojom informácií o dobových divadelných aktivitách, vrátane Holíča, sú denníky hlavného dvormajstra cisárovnej Márie Terézie, kniežaťa Jána Jozefa Khevehüllera-Metscha, tlačou vydané už na prelome 19.-20. storočia.² Zo slovenských autorov sa hlavne na ich základe známemu repertoáru holičského divadla v barokovom období venovala Milena Cesnaková-Michalcová.³ Gabriella-Nóra Tar napríklad vyzdvihuje priekopnícky charakter holičského divadla v kontexte nemeckého detského divadla v rámci celohorského kontextu. Odohralo sa tam totiž prvé známe takéto predstavenie.⁴ Nedávno boli publikované aj nové poznatky o barokových festivitoch spojených s holičskými kapucínmi.⁵ Hlavnou pramennou bázou, ktorá je k dispozícii, sú viaceré bádateľsky prístupné rozsiahle archívne súbory habsburskej proveniencie, uložené najmä v Slovenskom národnom archíve a v Maďarskom národnom archíve.

Holíčsky hrad od svojho vzniku v prvých desaťročiach 13. storočia plnil najmä obranné a správne funkcie. Mestečko Holíč od stredoveku ťažilo zo svojej polohy na obchodnej ceste, rozvíjali sa tam trhy a remeslá, vyberal tridsiatok a nastalo sa usadiť židovská komunita. Panstvo vlastnilo postupne viacero významných rodov, vrátane Šlikovcov, od konca 15. storočia boli vlastníkami panstva Cobarovci.⁶ Pri posledných ranobarokových úpravách hradného areálu po roku 1713 už Cobarovci položili základy budúcej cisárskej rezidencie, vrátane parku s bažantnicou a pôvodného žrebčína v blízkych Kopčanoch.

Holíčske a šaštínske panstvo získal do svojho vlastníctva v 30. rokoch 18. storočia cisár František Štefan I. Lotrinský, manžel Márie Terézie, od zadlžených Cobarovcov. Spolu so susediacimi moravskými panstvami sa stali základom rozrastajúceho sa komplexu súkromných cisárskych majetkov, ktorých finančné výnosy slúžili na

1 KERÉNYI, Ferenc (ed.). *Magyar Színháztörténet 1790–1873*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1990.

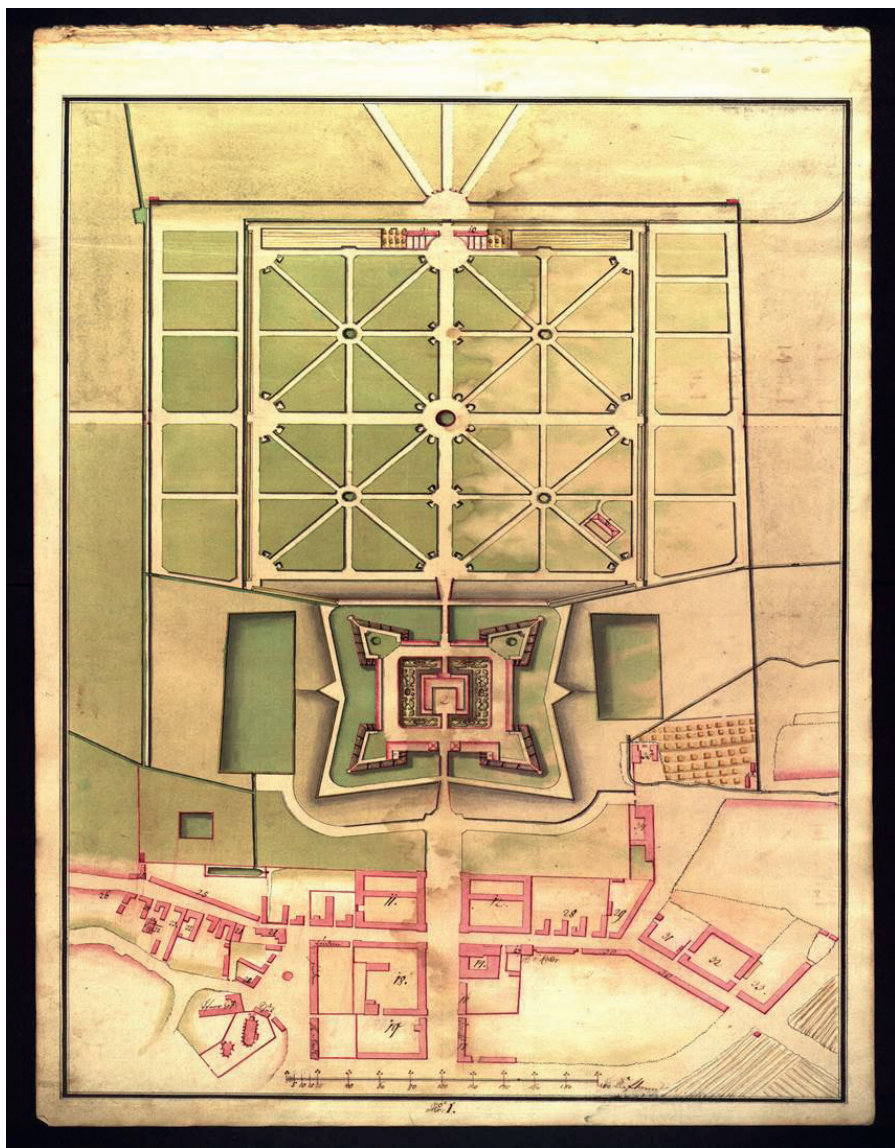
2 GROSSEGGER, Elisabeth. *Theater, Feste und Feiern zur Zeit Maria Theresias 1742–1776. Nach den Tagebucheintragen des Fürsten Johann Joseph Khevenhüller-Metsch, Obersthofmeister der Kaiserin*. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1987.

3 CESNAKOVÁ-MICHALCOVÁ, Milena. *Z divadelnej minulosti Slovenska*. Bratislava: Divadelný ústav, 2004, s. 158 – 163.

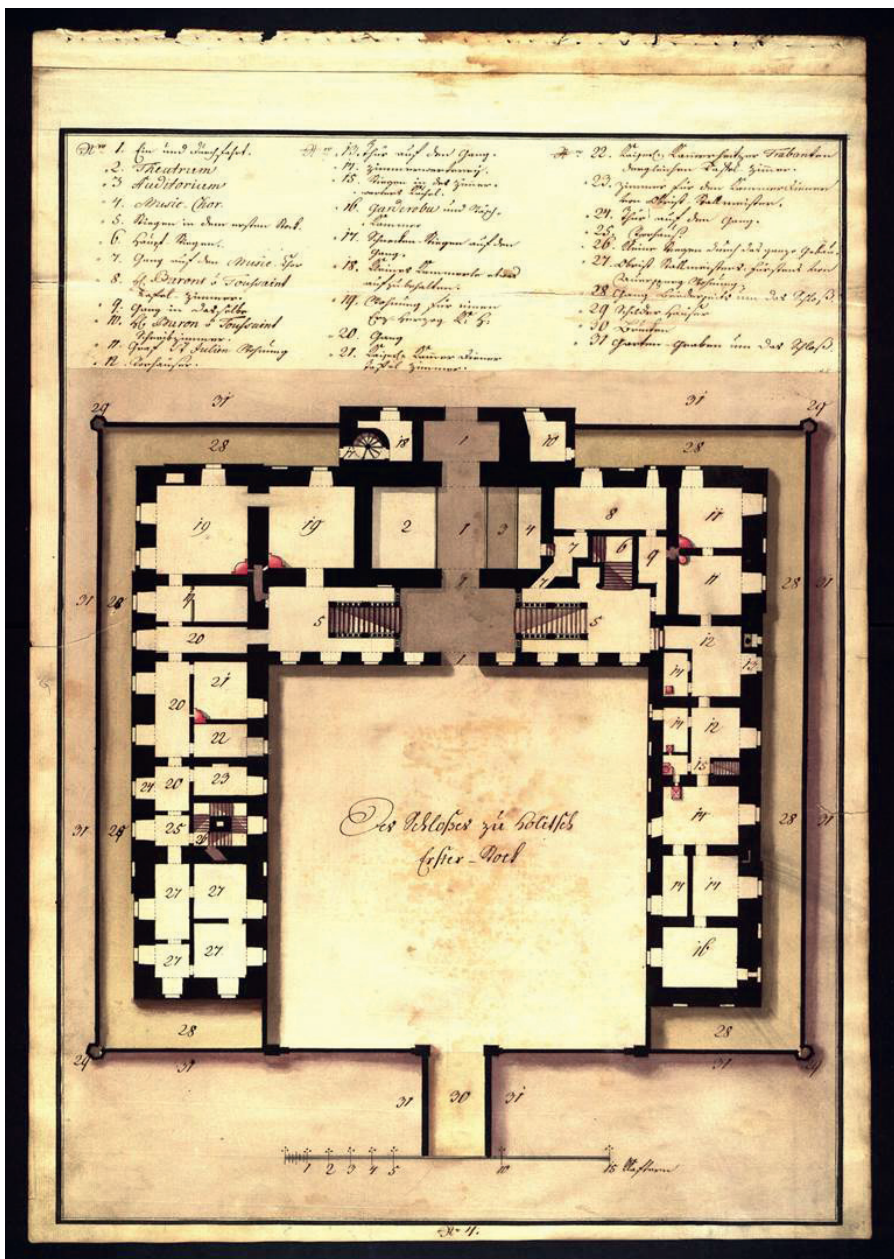
4 TAR, Gabriella-Nóra. *Deutschesprachiges Kindertheater in Ungarn im 18. Jahrhundert*. Münster: LIT Verlag, 2012, s. 30, 98, 210.

5 ČERVENKOVÁ, Ivana – RAGAČ, Radoslav. Cisárska fundácia pre kapucínov v Holíči. In PALUGA, Lukáš (ed.). *Varia Teresiana. Aspekty tereziánskeho obdobia v Uhorskom kráľovstve*. Bratislava-Komárno: Štátny archív v Nitre-pracovisko Archív Komárno, 2016, s. 85 – 104.

6 V prvej polovici 16. storočia prechodne získali časti panstva rody Révayovcov, Bakičovcov a Vratkovičovci; k dejinám holičského panstva napríklad: VRABLEC, Pavol. Záhorie v 13. storočí (Príspevok k dejinám osídlenia). In *Studia Historica Tyrnaviensia*, XI-XII, 2011, s. 232 – 240; PLAČEK, Miroslav - BÓNA, Martin. *Encyklopédia slovenských hradov*. Bratislava: Slovart, 2007, s. 133 – 134 (heslo Holíč); v encyklopedickom hesle je zhrnutá a zhodnotená aj staršia literatúra a výskumy; ŠÁTEK, Jozef. Holičsko-šaštínske panstvo v roku 1554. In *Slavin, Historická ročenka Západoslovenského kraja*, roč. 2, 1967, s. 21 – 29; KOL. *Holíč – príbeh nášho mesta*. Holíč: Mesto Holíč, 2014.

Obr. 1: Plán centra Holiča v období 60. rokov 18. storočia. Zdroj: Radoslav Ragač

Obz. 2: Plán prízemí holičského zámku, 60. roky 18. století. Zdroj: Radoslav Ragač

uspokojovanie potrieb členov vládnucej habsbursko-lotrinskej dynastie. Holíč sa navyše rýchlo stal obľúbeným výletným sídlom (letoviskom) mnohodesného cisárskeho páru, kde aj so svojim dvorom trávili najmä horúce letné mesiace a tiež obdobie poľovačiek. Cisár obe panstvá postupne pretvoril na hospodársky sebestačný a inovatívne riadený majetkový komplex. Na panstvách vzniklo okrem obytných, administratívnych, cirkevných a vojenských budov aj množstvo zaujímavých technických objektov, vrátane dvojice manufaktúr na výrobu majoliky (Holíči) a kartún (Šaštín).⁷ Súčasťou týchto hlbokých ekonomických, kultúrnych a sociálnych zmien boli aj stavebné aktivity realizované na oboch cisárskych panstvách, vrátane rozsiahlej prestavby holíčskeho hradu a mestečiek Holíč a Šaštín.⁸ Reprezentatívne cisárske sídlo bolo zasadené do komponovanej barokovej kultúrnej krajiny.

Holíčsky hradný areál v tomto období prešiel radikálnou, jednotne koncipovanou barokovou prestavbou, realizovanou vo viacerých stavebných etapách od druhej polovice 30. rokov 18. storočia až do 60. rokov 18. storočia. Pri uvedenej prestavbe vznikla po zbúraní celého východného krídla objektu súčasná symetrická trojkridlová dispozícia a ňou uzatvorené štvorcové čestné nádvorie – *coeur d'honneur* a tiež dodnes existujúca podlažnosť objektu. Jeho súčasťou zostalo aj po spomínanej prestavbe staršie ranonovoveké hviezdicové bastiónové opevnenie s vodnou priekopou po obvodě. Výraznými modernizačnými zmenami v tomto období prešiel aj pomerne rozsiahly zámocký park, kde vznikli napríklad dve symetricky umiestnené bažantnice, rybníky a vodná nádrž pre bobry, len v rovine návrhu zostala plánovaná reprezentatívna fontána.⁹ Holíčska rezidencia zasadená do spomínanej barokovej kultúrnej krajiny bola navyše stromovou alejou priamo prepojená s ďalším významným cisárskym rezidenčným objektom, rozsiahlym štvorkridlovým žrebčínom v blízkych Kopčanoch. Ďalšie rezidenčné priestory cisárskeho páru vznikli aj v Šaštíne.

V prvej etape spomínanej prestavby hradného areálu vzniklo v 40. rokoch 18. storočia aj divadlo. Jeho vznik historicky súvisí s obdobím tzv. kaštieľskeho divadla v našich dejinách. Hlavnými nositeľmi divadelnej kultúry v Uhorsku boli v priebehu 18. storočia a na začiatku 19. storočia viaceré významné šľachtické rody. V ich dobových rezidenciách vzniklo postupne viacero divadelných scén. V slovenskom kontexte je zrejme najznámejšie o niečo mladšie empírové zámocké divadlo v Hlohovci, pochádzajúce z roku 1802, ktorého nevyužívaná budova existuje dodnes. Vzhľadom na to, že panovnícky pár tiež patril medzi veľkých fanúšikov divadla neprekvapuje, že si divadlo našlo stále miesto ako jedna z rekreačných kultúrnych

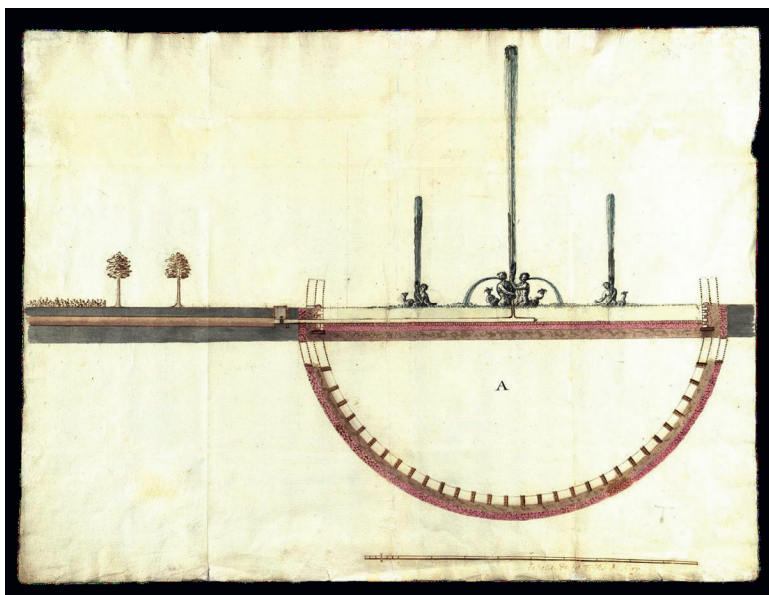
7 RAGAČ, Radoslav a kol. *Zlatý vek cisárskej rezidencie v Holíči v období Františka Štefana I. Lotrinského*. Skalica: Regionálna rozvojová agentúra Skalica, 2010, s. 8 – 13, 22 – 24, 36 – 46.

8 KOL. *Holíč – príbeh nášho mesta*. Holíč: Mesto Holíč, 2014.

9 Ref. 7, s. 84 – 85.

aktivít aj v ich novo vzniknutej holičskej rezidencii. Účelovo tak vznikol jeden z prvých divadelných priestorov tohto typu v našich podmienkach. Repertoáru holičského divadla v spomínanej práci venovala osobitnú kapitolu Milena Cesnaková-Michalcová, o jeho umiestnení však nemala k dispozícii žiadne konkrétne informácie. Len predpokladala, že sa v objekte zámku nenachádzalo stále divadlo a hrávalo sa v niektorej z väčších zámokových sál, kde ad hoc postavili pódium.¹⁰ Základným prameňom pre poznanie priestorovej dispozície a umiestnenia divadla je preto publikovaný konvolút historických plánov stavieb realizovaných na cisárskom panstve Holič, ktorý je uložený v Slovenskom národnom archíve. Rozsiahly kolorovaný rukopisný konvolút pochádza z prvých mesiacov roku 1762. Jeho autorom bol zrejme cisársky staviteľ Adam Tadeáš Karner.¹¹

Autor prestavby cisárskej rezidencie umiestnil pred rokom 1746 priestorovo skromnú divadelnú scénu do novo vzniknutého zaklenutého prejazdu umiestneného v strede prízemia hlavného, stroho symetricky koncipovaného západného krídla objektu. Spomínaný prejazd bol navyše umiestnený na hlavnej východno-západnej komunikačnej osi zámokového areálu, spojeného pomocou symetricky umiestnených murovaných mostov, stromových alejí a brán s novo vybudovaným centrom mestečka Holič a na druhej strane s osou zámokového parku, na ktorý sa napájala cesta do susediacich Kopčian.

Obr. 3: Nerealizovaná monumentálna fontána v holičskom zámokovom parku.
Zdroj: Radoslav Ragač

¹⁰ Ref. 3, s. 158 – 163.

¹¹ Ref. 7, s. 6 – 7 et al.

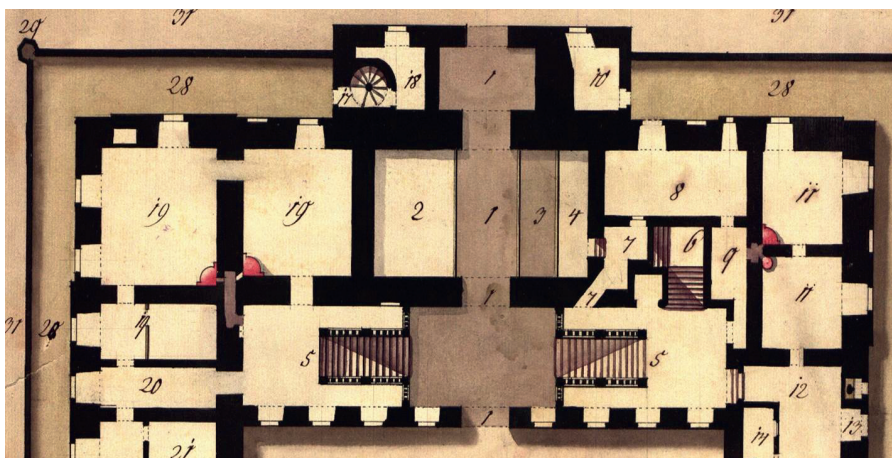
Stredná časť prejazdu hlavného zámockého krídla bola z oboch strán účelovo zúžená dvomi dvojicami novo postavených masívnych symetrických múrov, ktoré vytvorili dvojicu do prejazdu dlhšími stranami otvorených symetrických priestorov na podobných obdĺžnikových pôdorysoch. Vľavo tak v prejazde vznikol priestor javiska, označený na pláne latinsky ako divadlo – *Theatrum*. Rozmery tohto javiska boli podľa plánu približne 43,13 metrov štvorcových.¹² Jeho podlaha bola kvôli nárokom divadelnej prevádzky a tiež z praktických dôvodov, napríklad ľahšej údržby a ochrany pred možným poškodením používaním prejazdu, oddelená a vyvýšená nad povrch prejazdu. Javisko vzhľadom na svoje umiestnenie v strede zámockého krídla nemalo žiadne okenné otvory a jediným a nie príliš výdatným zdrojom denného svetla bol preto spomínaný prejazd. Z tohto dôvodu bolo pri divadelných predstaveniach nepochybne potrebné aj využitie umelého osvetlenia, napríklad sviec alebo lampášov. Na skúmaných plánoch rovnako nie sú viditeľné žiadne stopy po dobových technických prvkoch (mašinérii), ktoré by umožňovali počas predstavenia pohybovať s divadelnými kulisami a dekoráciami. To spolu s nevelkými rozmermi javiska napovedá, že bolo určené hlavne na divadelné predstavenia s menším počtom hercov a jednoduchšou statickou výpravou, ktorá sa musela nainštalovať pred predstavením alebo počas prestávok.

Oproti javisku vpravo vznikol podľa plánu o niečo menší obdĺžnikový priestor, ktorý bol pozdĺžne rozdelený na dve polovice. Disponibilná plocha tohto priestoru bola spolu necelých 36 metrov štvorcových.¹³ V jeho prednej nižšej časti bolo umiestnené hľadisko divadla označené latinsky ako *Auditorium*. Podľa plánu nemalo spomínané hľadisko žiadnu murovanú konštrukciu. Malo preto zrejme len ľahkú, rozoberateľnú drevenú konštrukciu pokrytú pre zvýšenie komfortu divákov textíliami alebo sa ad hoc používal prinesený zámocký mobiliár. Podľa uvedených rozmerov sa dá disponibilná kapacita hľadiska odhadnúť na približne 20-40 divákov. Absencia vykurovacích telies a otvorenosť priestorov dovoľovali len ich sezónnu prevádzku, ktorej ťažiskom bolo letné obdobie. Za hľadiskom bol umiestnený vyvýšený priestor určený pre orchester, označený v plánoch ako hudobný chór – *Music-Chor*.¹⁴ Jeho umiestnenie je pomerne netypické, väčšinou totiž bývali účinkujúci hudobníci umiestnení v tesnej blízkosti javiska. Priestor pre orchester bol vyvýšený najmä kvôli zlepšeniu akustiky. Aby hudobníci pri svojich presunoch a manipulácii s nástrojmi nerušili hercov a publikum, bol v jednom z rohov zadnej časti tohto priestoru vybudovaný jednoduchý dverný otvor. Ten bol prepojený pomocou niekoľkých schodov a osobitnej chodby dvomi smermi s hlavným schodišťom. Podľa skúmaných plánov

12 Javisko divadla malo podľa mierky uvedenej na skúmanom pláne rozmery 4 viedenských siah na dĺžku a 3 viedenských siah na šírku. Viedenská siaha je historická dĺžková miera používaná od obdobia stredoveku až do zavedenia metrickej sústavy v Rakúsko-Uhorsku v druhej polovici 19. storočia. Viedenská siaha má zaokrúhlené 1,8965 metra.

13 Priestor hľadiska divadla spolu s priestorom pre hudobníkov mali podľa mierky uvedenej na skúmanom pláne dohromady rozmery 4 viedenských siah na dĺžku a 2,5 viedenskej siahy na šírku.

14 Ref. 7, s. 36 – 38.

Obr. 4: Výrez z plánu prízemnia holičského zámku s divadelnou sálou. Zdroj: Radoslav Ragač

nemali uvedené divadelné priestory okrem spomínanej chodby žiadne ďalšie technické zázemie. Predpokladáme, že účinkujúci herci a hudobníci využívali počas svojich príprav na predstavenia pomerne veľké priestory určené pre zámocký personál so šatňou s kúpeľňou umiestnené na vzdialenejšom konci prízemnia severného krídla objektu. Divadelné kulisy a dekorácie boli zrejme spolu s iným materiálom a zásobami uložené v bežných skladovacích priestoroch cisárskej rezidencie.

Na základe publikovaných údajov o odohraných predstaveniach vieme známy začiatok divadelnej prevádzky na holičskom zámku datovať do leta 1746. V auguste 1746 v divadle prebehli prvé známe premiéry hneď trojice francúzskych divadelných komédií. Išlo o známu Molièrovu komédiu *Les Fâcheux*,¹⁵ jednoaktovku *Le Baron de la Crasse* od Augusta Poissona a anonymnú komédiu *Le Coche de Châlons*.¹⁶ Oproti zámockým divadlám v Schönbrunne a Laxenburgu, kde sa v tomto období stretávame s profesionálnymi francúzskymi divadelnými skupinami a náročným repertoárom, v Holíči vystupovali zväčša amatérski a detskí herci a známy repertoár bol ladený komediálne. Napríklad v roku 1746 bolo vo všetkých známych prípadoch hercami frankofónne cisárske služobníctvo.¹⁷ O rok neskôr sa počas predstavení

15 Veľmi úspešná trojaktová Molièrova baletná komédia s Lullyho hudbou a Beauchampsovou choreografiou mala premiéru v auguste 1661 v parku zámku Vaux-le-Vicomte pri príležitosti pompéznych osláv zorganizovaných Fouquetom na počesť francúzskeho kráľa Eudovíta XIV. Prvá verejná premiéra divadelnej hry prebehla v novembri toho istého roku v parížskom kráľovskom palácovom divadle - *Théâtre du Palais-Royal*. V roku 1672 hru zreprízovala *La Comédie-Française* so zmenenou Charpentierovou hudbou a prológom, ktorého autorom bol básnik Paul Pellisson.

16 Ref. 3, s. 158 – 163.

17 V Holíči a okolí žila v tomto období pomerne veľká frankofónna komunita, jej väčšinu tvorili rodiny cisárskych úradníkov, služobníkov, umelcov, podnikateľov a remeselníckych majstrov pôsobiacich na cisárskom panstve. Časť z nich tvorili emigranti pochádzajúci z cisárovho rodného Lotrinska, v predchádzajúcom období anektovaného Francúzska. V Holíči okolo roku 1762 prechodne fungovala aj francúzska škola – Ref. 7.

v auguste a septembri k spomínaným služobníkom pridali aj členovia cisárskeho dvora. Ďalšie doklady o divadelných a operných predstaveniach pochádzajú z rokov 1749 a 1756. V roku 1756 boli medzi hercami ľahkej nemeckej komédie *hanswurstiády* aj cisárski armádni dôstojníci a ich manželky. Služobníctvo v tomto roku nacvičilo a odohralo aj pantomímu.¹⁸ Z ďalších rokov zatiaľ údaje o odohraných divadelných predstaveniach v Holíči nemáme, nepochybne však prebiehali. Poznáme totiž ojedinelý údaj o divadelných dekoráciách, ktoré pre holičské divadlo v roku 1761 vytvoril známy maliar Jean Joseph Chamant.¹⁹ Ako ďalší autor divadelných rekvizít sa dá predpokladať iný známy umelec pôsobiaci v polovici 18. storočia priamo v Holíči, videnský maliar Ferdinand Šebatián Fimbacher (Finbacher), ktorý sa venoval aj ich tvorbe.²⁰

Príspevok je len čiastkovou sondou do komplexnej problematiky málo známych dejín holičského barokového divadla, venujúcou sa jeho doposiaľ úplne neznámym priestorom. Ďalší archívno-historický výskum naše poznanie jeho najstarších divadelných dejín nepochybne ešte prehĺbi.

PhDr. Radoslav Ragač, PhD.

Ministerstvo kultúry Slovenskej republiky
sekcia kultúrneho dedičstva a kultúry menšín

Nám. SNP 3, 813 31 Bratislava
radoslav.ragac@culture.gov.sk

18 Ref. 3, s. 158 – 163.

19 Ref. 3, s. 158 – 163.

20 Ref. 7.

